

Thay lời tựa

Ở VỚI HỌ MÀ KHÔNG THEO HỌ - SIC VOS NON VOBIS

(Câu cách ngôn tiếng La tinh)

Bài này trích trong diễn văn do Giáo sư Nguyễn Xuân Hoàng đọc trong buổi lễ kỷ niệm học giả Petrus Trương Vĩnh Ký tại Sài Gòn ngày 6 tháng 12 năm 1972.

...Bài học mà Petrus Trương Vĩnh Ký gửi gắm lại cho chúng ta, ấy là câu châm ngôn "Ở với họ mà không theo họ". Nhưng hình như công việc của Trương Vĩnh Ký không đủ sức đánh tan mối nghi ngờ của những người đương thời cũng như những kẻ hậu sinh.

Đọc lại chuyện đời Petrus Trương Vĩnh Ký bỗng dưng tôi nhớ đến câu truyện của một thiền sư tên Mujū (có nghĩa là vô trú) viết vào cuối Thế kỷ 13 rút trong tập sách nhan đề là Shaseki Shū (Thạch Sa Tập). Câu truyện ấy như sau.

Thiền sư Hakuin được những người chung quanh ca tụng và ngưỡng mộ là người sống cuộc đời trong sạch. Một người chủ tiệm bán thực phẩm gần nơi Hakuin ở, có một cô con gái đẹp. Bất ngờ một hôm cha mẹ cô khám phá ra cô có thai. Việc này làm cha mẹ cô gái nổi giận. Cô gái không chịu thú nhận người đàn ông mà cô chung đụng là ai, nhưng sau bao nhiêu phiền phức, cuối cùng cô gái khai người đàn ông đó chính là Hakuin. Phẫn nộ vô cùng, cha mẹ cô gái tìm đến ngay vị thiền sư này, nguyên rủa và thóa mạ. Hakuin chỉ thốt lên vồn vện hai tiếng "Thế à?". Sau khi đứa bé sinh ra, người ta mang đến trao cho Hakuin. Lúc đó vị thiền sư này đã mất hết danh dự, tuy nhiên ông vẫn không tỏ vẻ gì buồn bã. Ông săn sóc đứa bé rất tử tế. Hakuin xin sữa của những bà mẹ hàng xóm, và ông cũng xin những đồ dùng cần thiết cho đứa bé.

Một năm sau, lương tâm cô gái không yên ổn, cô không còn chịu đựng được sự dằn vặt của lời nói dối. Cô bèn đem sự thật ra trình với cha mẹ cô.

Người cha thực sự của đứa bé không phải là Hakuin mà là một thanh niên bán cá ngoài chợ. Lập tức cha mẹ cô gái đến ngay Hakuin xin Hakuin tha lỗi. Việc xin lỗi khá dài dòng, sau cùng họ xin đem đứa bé trở về. Hakuin ưng thuận. Khi trao lại đứa bé cho những người này, Hakuin cũng chỉ thốt lên chỉ vồn vện có hai tiếng "Thế à?".

Cũng như thiền sư Hakuin, tôi tin là Trương tiên sinh đã thốt lên hai tiếng "Thế à" trước những nghi kỵ của đám đông, những người không hiểu được lòng tiên sinh, không thấy được con đường mà tiên sinh đã chọn, không đọc được câu cách ngôn La Tinh "Ở với họ mà không theo họ", đã dẫn dắt và là kim chỉ nam cho cuộc đời của tiên sinh. Vào thời đó tiên sinh đã chẳng phải là một người khác thường hay sao? Thầy của vua, bạn của quan toàn quyền mà không hống hách kiêu căng, tin đồ Thiên chúa giáo mà không chịu vô dân Tây, không chịu cắt tóc, không mặc Âu phục, không xu thời, không a dua, có quyền lực trong tay mà không vợ vét, không thừa nước đục béo cơ. Thời giờ đối với tiên sinh rất quý báu, hết công việc là học hỏi và học hỏi không ngừng.

Những bài nghiên cứu về kiến vàng, về công việc trồng tía của nhà nông, những khảo cứu về các loại trái cây, về loại chi, về vấn đề hôn nhân ở Annam, luận bàn về y học (sinh con trai hay con gái theo ý muốn) đã làm cho Trương Vĩnh Ký xứng danh là một trong 18 nhà Bác học của thế kỷ 19...

(Giáo sư Nguyễn Xuân Hoàng hiện là Chủ bút Nguyệt san Văn học phát hành tại California, USA)